

УДК 342.6

О. Агаманчук,кандидат економічних наук,
доцент кафедри організації оперативно-розшукової діяльності
Національного університету державної податкової служби України

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ УХИЛЕННЯМ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ ШЛЯХОМ ПРОВЕДЕННЯ БЕЗТОВАРНИХ ОПЕРАЦІЙ

На сьогодні система оподаткування, методи збирання податків і контролю за їх сплатою посилюють негативні тенденції в економіці та є основою для корупції, розвитку тіньової економіки. Особливе занепокоєння викликає збільшення кількості злочинів у сфері ухилення від сплати податків, оскільки вони не лише гальмують позитивні тенденції, а й завдають істотної шкоди державі, суб'єктам підприємницької діяльності й окремим громадянам. Це стає причиною того, що в належному обсязі не поповнюється дохідна частина бюджету, тому скорочуються витрати на соціальні проблеми суспільства, збільшується частина невдоволеного населення.

Велику небезпеку становить поява нових, раніше невідомих форм злочинної діяльності. З ними поки що досить складно вести ефективну боротьбу з позиції як кримінального переслідування, так і проведення оперативно-розшукових заходів з метою їх викриття та запобігання їм. До цих злочинних дій, зокрема, варто зарахувати проведення фінансово-господарських відносин із підприємствами, що мають ознаки фіктивності, з метою виведення з легального обігу суб'єкта господарювання коштів під виглядом проведення легальних господарських відносин з іншими підприємствами. Для цього проводяться операції з переведення в безготівкову форму готівкових коштів, які отримані в результаті реалізації товарів, без проведення цих операцій

по бухгалтерському та податковому обліках підприємств. Зазначена діяльність здійснюється завдяки створенню й функціонуванню фіктивних суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб, використанню уявних угод з метою ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів і/або легалізації (відмивання) товарно-матеріальних цінностей (далі – ТМЦ) («віртуальних» складських запасів), доходів, отриманих злочинним шляхом.

У кримінально-правовому аспекті здійснення незаконних безтоварних операцій потрібно пов'язувати з такими загальними напрямками:

1) незаконне отримання готівкових (при конвертації) або безготівкових (при реконвертації) коштів;

2) ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів шляхом безпідставного зарахування сум із податку на додану вартість (далі – ПДВ) до складу податкового кредиту й незаконного формування витрат підприємства;

3) легалізація (відмивання) коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом.

Суспільна небезпека цих злочинних дій полягає в завданні державі збитків у вигляді ненарахування й несплати до бюджету держави податків, розширенні масштабів недобросовісної конкуренції, незаконному переведенні в готівку безготівкових коштів, незаконному переведенні готівкових коштів у безготів-

кові, сприянні легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом [1].

Основна функція як готівкових, так і безготівкових коштів – слугувати засобами платежу. У багатьох країнах кількість готівкових коштів жорстко обмежується законодавством, їхня максимальна межа під час здійснення тієї або іншої операції не повинна перевищувати визначений законодавством поріг (суму).

Закономірністю є й те, що обіг безготівкових коштів легше контролюється, ніж обіг готівкових. Кошти, переведені з рахунку на рахунок, можуть контролюватися з боку банківських установ, контрольних і правоохоронних органів та підрозділів фінансового моніторингу. У такий спосіб готівкові кошти є найбільш зручними через відсутність сильного правового контролю над ними [2].

Необхідність у переведенні в готівку коштів виникає в суб'єктів підприємницької діяльності з різних причин, а саме:

- бажання посадових осіб суб'єктів господарської діяльності (далі – СГД) занизити базу оподаткування з податку на прибуток шляхом невідображення в бухгалтерській і податковій звітності грошової виручки від продажу товарів, робіт і послуг, завищення валових та податкового кредиту;

- СГД необхідно без сплати податків та обов'язкових зборів розподілити зароблені гроші між співробітниками, посадовими особами й засновниками підприємства;

- готівкові кошти необхідні для представницьких цілей і вирішення окремих питань, які пов'язані з діяльністю підприємства (надання хабара посадовій особі контрольного або правоохоронного органу тощо).

Непідконтрольні готівкові гроші – часто найбільш зручний і необхідний засіб розрахунку й накопичення.

Працівникам податкової міліції, підрозділів ДСБЕЗ МВС України добре відома класична схема конвертації грошей, яка полягає в перерахуванні підприємствами-замовниками готівки

безготівкових коштів під виглядом придбання будівельних матеріалів, паливно-мастильних матеріалів, ремонтних, будівельних, консалтингових і маркетингових послуг на поточні рахунки «транзитних» або фіктивних підприємств (далі – ФСПД) із подальшим зняттям готівки через касу банківської установи [3]. При цьому підприємству-замовнику готівки передаються податкова накладна, видаткова накладна, акт прийому виконаних робіт форми КБ-2в, довідка про вартість виконаних робіт і витрат форми КБ-3, угода й інші бухгалтерські документи за необхідності. Використовуючи податкові документи, отримані внаслідок проведення зазначеної операції, платник безпідставно зараховує суми ПДВ до складу податкового кредиту та збільшує суми валових витрат, так посадові особи підприємства ухиляються від сплати ПДВ і податку на прибуток.

Зазначена схема конвертації є досить класичною й використовується вітчизняними підприємствами із середини 90-х років минулого століття до сьогодні, тому працівниками податкової міліції Державної фіскальної служби України та інших правоохоронних органів накопичено великий досвід руйнування зазначених схем, розроблено й діють відповідні методики проведення оперативно-розшукових заходів, виявлення та розкриття злочинів цієї категорії.

Аналізуючи зазначені схеми ухилення від сплати податків шляхом проведення операцій із конвертації коштів, можна зробити висновок, що слабкою ланкою цієї схеми є ФСПД, на якому накопичуються податкові зобов'язання, і банківська установа, посадові особи якої незаконно співпрацюють зі злочинцями, надаючи останнім можливість незаконно користуватись банківськими рахунками «фіктивних» підприємств і проводячи зняття коштів із рахунків таких підприємств.

У сучасних умовах співробітник податкової міліції може відстежити весь ланцюг формування податкового кре-

диту, не виходячи зі свого робочого кабінету, використовуючи відомості автоматизованої системи зіставлення податкової звітності й розшифровувань податкових зобов'язань і податкового кредиту в розрізі контрагентів (так званий «5-й додаток») та електронного реєстру податкових накладних [4]. Використовуючи зазначену інформаційну систему, а також інші інформаційні ресурси ДПС (АІС «Податки», Державний реєстр фізичних осіб (форми ІДФ), АРМ «Аудит», ЦБД ПДС тощо), оперативний працівник податкової міліції, перебуваючи на робочому місці, може самостійно робити висновки щодо можливості ухилення від сплати податків суб'єктами підприємницької діяльності, оцінювати фінансово-господарську діяльність і повноту сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів окремими суб'єктами господарювання, досліджувати діяльність виробничо-комерційних систем з метою виявлення ознак ухилення й мінімізації сплати податків для організації їхнього оперативного відпрацювання [5].

Використання банківських установ з метою «конвертації» коштів пов'язане з певними очевидними ризиками, а саме:

– на кошти СПД-замовника, які знаходяться на поточному рахунку транзитного або фіктивного суб'єкта, слідчим під час розслідування кримінальної справи відносно посадових осіб зазначених СПД за ст. ст. 191, 205, 209, 212, 364 та 366 Кримінального кодексу України може бути накладений арешт;

– особа, яка знімає кошти з поточного рахунку ФСПД за підробленими документами й не має жодного стосунку до зазначеного суб'єкта, може бути затримана разом із грошима безпосереднє біля виходу з банківської установи співробітниками правоохоронних органів або учасниками злочинних груповань;

– відомості щодо руху коштів по поточних рахунках транзитних і фіктивних СПД банківськими установами можуть бути надані представникам

правоохоронних органів у межах розслідування кримінальних справ і проведення оперативно-розшукових заходів. Крім того, працівники банків можуть конфіденційно надавати ці відомості оперативним працівникам.

Підрозділи Національного банку України, Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг України, правоохоронних органів і служби фінансового моніторингу (під час проведення фінансового моніторингу) мають право проводити дослідження (аналіз) фінансових операцій, що передбачає збирання інформації й аналіз операцій суб'єктами первинного фінансового моніторингу. Держфінмоніторинг на постійній основі здійснює дослідження й аналіз методів, схем конвертації та відмивання грошей і розроблення типологій відмивання коштів. Досліджуються наявні схеми та відпрацьовуються найбільш оптимальні шляхи їх виявлення з урахуванням досвіду зарубіжних країн, фінансових і правоохоронних органів України для запобігання вчиненню відповідних злочинів.

Аналіз являє собою перетворення зібраної, дослідженої й перевіреної інформації, отриманої від банківських установ [6], у відомості закритого характеру за допомогою інтеграції й інтерпретації всіх зібраних даних.

Етапи аналізу фінансових операцій умовно діляться на такі підетапи або стадії:

- перевірка отриманих даних;
- розроблення робочої гіпотези;
- збирання, оцінювання та перевірка додаткової інформації;
- виявлення передумов;
- розроблення попередніх висновків;
- побудова аргументів.

Необхідною умовою виявлення факту підозрілих фінансових операцій, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є установлення у фінансових операціях ознак окремих фінансових порушень, які можуть бути

пов'язані з легалізацією (відмиванням) злочинних доходів [2]. Результати такого дослідження Держфінмоніторинг передає правоохоронним органам для подальшої перевірки прийнятого процесуального рішення.

Виходячи із вищевикладеного, злочинними угрупованнями, які здійснюють злочинну діяльність, пов'язану із конвертацією коштів, почала використовуватись схема «реконвертації» грошей. Схема «реконвертації» коштів полягає в наданні СПД-замовнику певної суми готівки під виглядом товарно-матеріальних цінностей і послуг, при цьому джерелом готівки є не каса банківської установи, а необлікована готівкова маса, яка являє собою торгову виручку торговельних підприємств від реалізації товарів широкого вжитку в роздріб і/або дрібним гуртом за готівкові кошти.

Схема «реконвертації» коштів діє так:

1) суб'єкт господарювання з метою ухилення від сплати ПДВ і податку на прибуток, проведення підприємницької діяльності без відображення фактичних фінансових результатів господарської діяльності в податковій та офіційній бухгалтерській звітності і/або в разі необхідності суб'єктів без сплати податків та обов'язкових зборів розподілити зароблені гроші між співробітниками, посадовими особами й засновниками підприємства перераховують певну суму безготівкових коштів зі свого рахунку на поточний рахунок «транзитного» СПД начебто за придбання будівельних матеріалів;

2) «транзитне» СПД, у свою чергу, перераховує зазначені кошти на поточний рахунок підприємства, що здійснює діяльність із продажу в роздріб товарів широкого вжитку за готівку («джерело готівки»). Такими підприємствами можуть бути оптові склади, інтернет-магазини, мережі автозаправних станцій, автотранспортні підприємства тощо. Готівкові кошти надходять від фактичного продажу товарів, що реалізуються в приміщенні оптового

складу або інтернет-магазину фізичним особам за готівку, яка із порушенням Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [7] не обліковується по касі підприємства;

3) підприємство («джерело готівки») надає «транзитному» СПД комплект необхідних документів, що засвідчують факт проведення між ними господарської операції з купівлі-продажу ТМЦ, і під виглядом придбаних товарів «транзитному» СПД передається готівка. Сума готівкових коштів, що передаються під виглядом ТМЦ, дорівнює сумі перерахованих («джерелу готівки») безготівкових коштів за відрахуванням 1,5–2% від цієї суми – винагорода за продаж готівки;

4) «транзитне» СПД, у свою чергу, виготовляє необхідні документи щодо реалізації ТМЦ на адресу підприємства («замовника готівки») і передає під виглядом ТМЦ готівкові кошти за відрахуванням свого відсотка як винагорода (4–5%).

У зв'язку з тим, що номенклатура ТМЦ підприємств (джерел готівкових коштів) не завжди відповідає потребам підприємства «замовника готівки», на складах «транзитного» СГД, згідно з документами бухгалтерського обліку, накопичуються товари, яких фактично не існує, але вони зафіксовані в бухгалтерській звітності підприємства, зокрема на 281 субрахунку підприємства («віртуальні складські запаси»). Отже, посадові особи «транзитного» СГД, з метою незаконного формування сум податкового кредиту й валових витрат, приховування фінансових взаємин із фіктивними СПД і списання «віртуальних складських запасів», здійснюють відповідні бартерні операції, а саме: від імені фіктивного підприємства виготовляють документи, що свідчать про обмін груп товарів, які надійшли від СГД «джерела готівки», на ті ТМЦ, що необхідні підприємству-замовнику готівки.

Бартерні операції законодавчо регулюються Податковим кодексом України

(далі – ПК України), згідно з пп. 14.1.10 п. 14.1 ст. 14 розділу I ПК України, бартерна (товарообмінна) операція – це господарська операція, яка передбачає проведення розрахунків за товари (роботи, послуги) у негрошовій формі в межах одного договору. Загальні положення щодо міни (бартеру) містяться у ст. 293 Господарського кодексу України від 16.01.2003 р. № 436-IV (далі – ГК України) та § 6 гл. 54 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV (далі – ЦК України). Згідно зі ст. 293 ГК України, за договором міни (бартеру) кожна зі сторін зобов'язується передати другій стороні у власність, повне господарське відання чи оперативне управління певний товар в обмін на інший товар. Подібне визначення містить і ст. 715 ЦК України [8].

Розрахунки між контрагентами, що використовують товарообмінні операції, відбуваються без проведення фінансових операцій, тобто зникає необхідність у використанні банківської ланки, завдяки чому ці операції не підпадають під контроль Держфінмоніторингу та не документуються в банківських установах. Отже, застосовуючи подібні товарообмінні операції, злочинці можуть маскувати реконвертаційні операції.

Оперативно-розшукові заходи, спрямовані на руйнування зазначених схем ухилення від сплати податків, мають ґрунтуватись на результатах попереднього аналізу показників фінансової діяльності підприємств, які входять до складу цієї схеми. Так, використовуючи дані інформаційних систем ДФС України (ІС Податковий блок, АІС «Податки», Державний реєстр фізичних осіб (форми № 1ДФ), АРМ «Аудит», ЦБД ПДС), оперативний працівник отримує відомості щодо такого:

- 1) посадових осіб підприємств;
- 2) адрес юридичної та фактичної реєстрації;
- 3) видів економічної діяльності підприємств;
- 4) сум валових доходів і витрат, податкового кредиту й зобов'язань, сум

нарахованих і сплачених податків за окремі періоди часу тощо;

5) наявності торгових об'єктів, касових апаратів та обсягів виторгу;

6) кількості працівників і розмірів заробітної плати;

7) наявності основних фондів та обсягів амортизаційних відрахувань;

8) підприємств, які знаходяться в ланцюзі формування податкового кредиту СГД «замовникам готівки».

Здійснюючи зіставлення зазначених економічних показників, оперативний працівник здатний зробити висновок щодо наявності ознак ухилення від сплати податків СГД, що входять або користуються цією схемою, і розробити план відповідних оперативно-розшукових, контрольно-перевірних заходів з метою руйнування подібних схем, донарахування й стягнення сум податкових зобов'язань.

Ключові слова: оперативно-аналітична робота, підрозділи податкової міліції, ухилення від сплати податків, суб'єкти підприємницької діяльності, конвертація коштів, реконвертація, податок на прибуток, податок на додану вартість.

Стаття присвячена вивченню й висвітленню питань щодо способів ухилення від сплати податків шляхом проведення безтоварних операцій, а також визначенню основних способів протидії цим схемам.

Стаття посвячена изучению вопросов, связанных со способами уклонения от уплаты налогов путем проведения бестоварных операций, а также установлению основных способов противодействия данным схемам.

The article is devoted to the study of methods and coverage of tax evasion as a result of illegal financial transactions, and provided basic ways to deal with this scheme.

Література

1. Берзін П. Незаконні реконвертаційні операції. Тлумачення окремих ознак / П. Берзін [Електронний ресурс]. – Режим

доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=451>.

2. Про затвердження Типологій легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом «Властивості та ознаки операцій, пов'язаних з відмиванням коштів шляхом зняття готівки. Тактичне дослідження та практичне розслідування» : Наказ Державного комітету фінансового моніторингу України від 25 грудня 2009 року № 182.

3. Схеми обналичивання денег [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bizbroker.org.ua/ru/statyi-o-biznese/100-2010-12-22-16-57-48>.

4. Про організацію взаємодії органів державної податкової служби при опрацюванні розшифровок податкових зобов'язань та податкового кредиту з

податку на додану вартість у розрізі контрагентів : Наказ Державної податкової адміністрації України від 18 квітня 2008 р. № 266.

5. Про відпрацювання підприємств: Розпорядженням Державної податкової адміністрації України від 24 лютого 2011 р. № 48-р.

6. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07 грудня 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 5–6.

7. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі і громадського харчування та послуг : Закон України від 06 липня 1995 р. № 265/95-ВР.

8. Науково-практичний коментар до Податкового кодексу України – К. : Міністерство фінансів України, 2010.

